

již nemělo být diskriminující v žádném ohledu, natož v rovině profesního uplatnění. Zároveň mělo dojít k hlubší transformaci genderové kultury jakožto nedílné součásti nové socialistické společnosti.³ Způsoby, jakými byly zobrazovány architektky na stránkách dobových periodik, může ukázat konkrétnější podobu naplňování obecnějších hesel emancipace a rovnoprávnosti žen a také poukázat šířeji na charakter tehdejší společnosti.

Cílem studie je analýza konstrukce obrazu architektky v československém oficiálním diskurzu 50. a 60. let. Architektka jako specifická profese, v níž se ženy v Československu mohly oficiálně realizovat až od roku 1918,⁴ představuje zajímavý příklad, na němž lze zároveň sledovat tři dobově často tematizované aspekty ve spojitosti s tzv. ženskou otázkou. Jedná se zejména o problematiku zvýšení kvalifikace zaměstnaných žen (zde konkrétně s technickým vzděláním), vzájemného vztahu soukromé a veřejné sféry a v neposlední řadě emancipace žen. Všem těmto aspektům se blíže budu věnovat na následujících stranách.

Ještě než se budu zabývat obrazy architektky, považuji za důležité vymezit pramennou základnu, metodologické a časové ukotvení. Základní prameny této studie tvoří čtyři nejvýznamnější periodika, v nichž je architektka tematizována z hlediska své profese či z hlediska svého pohlaví. Do první kategorie patří časopisy *Architektura ČSR*, *Domov: kultura bydlení, architektura, umění, design*, do druhé časopis pro ženy *Vlasta*. Výzkum jsem v rámci druhé kategorie provedla i v časopise *Mladý svět*, ale zde jsem žádné články věnované profesnímu uplatnění architektek neobjevila. Podle mého názoru to mimo jiné dokládá marginální pozici obrazů architektek v rámci širších diskurzivních strategií zobrazování žen a také v rámci vytváření vzorů – profesních či osobních – pro tehdejší mládež.⁵

Časové vymezení je dáno prvními dvěma desetiletími státního socialismu, v nichž se projevují v raných padesátých letech prvky revoluční kultury přecházející do stabilizace systému a následně v druhé polovině šedesátých let tendují k dílčí transformaci systému směrem od rigidnosti a centralizace. Jedná se o dostatečně dlouhé období, které může ukázat dynamiku proměny a zároveň právě uvedenou obecnou charakteristiku politického a společenského vývoje⁶ kontextualizovat s případnými proměnami genderové kultury.

Studie vychází z kulturněhistorických pozic a primárně sleduje dobovou normativitu. Užívám zde metody kritické diskurzivní⁷ a genderové analý-

³ Srov. ORAVCOVÁ, Jana. *Mocné ženy alebo ženy moci? Vizualna kultúra, reprezentácia, ideológia*. Bratislava, 2014.

⁴ Od roku 1918 bylo oficiálně ženám umožněno studovat architekturu na vysoké škole. Otázka následného uplatnění je však jiná rovina. Navíc se ukazuje nepoměr mezi českými zeměmi a Slovenskem. Ve východní části republiky podle Henriety Moravčikové Slovenky začaly studovat architekturu až po druhé světové válce, kdy se zde byla otevřela první škola umožňující tento typ vzdělání Slovenská vysoká škola technická v Bratislavě. MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. *Neviditelné architektky: prvá generácia žien v slovenskej architektúre*. In *Architektúra & Urbanizmus*, 2015, roč. 49, č. 1–2, s. 82–103.

⁵ V *Mladém světě* byl zcela mizivý prostor věnován architektům-mužům.

⁶ Srov. RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu 1945–1989*. Praha, 2020.

⁷ FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse. Textual Analysis for Social Research*. New York, 2002; FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*. Cambridge, 1992; FAIRCLOUGH, Norman. *Language and Power*. Edinburgh, 2001.

zy⁸. První uvedená se zaměřuje na diskurzivní jednání, podoby a způsoby konstrukce významů prostřednictvím jazyka, a tím i symbolické jednání ovlivňující myšlení a jednání lidí, které konstituuje a formuje mocenské vztahy mezi kolektivy a jedinci. Druhá uvedená metoda se zaměřuje na podoby vytváření feminity a maskulinity ve smyslu sociálních konstruktů, které jsou podobným způsobem v symbolické rovině mocensky zatíženy.

Architektky tvoří specifickou skupinu, která se i přes řadu styčných prvků v diskurzivních formacích vymyká z konceptu nového socialistického člověka. Tento koncept tvořil univerzální podobu zobrazování žen (i mužů) v oficiálním diskurzu státního socialismu a představoval dobový ideál, vzor hodný následování a zároveň důkaz pozitivních změn socialistické společnosti.⁹

Nápadné specifikum při zobrazování architektek spočívá v četnosti výskytu. Architektky se v dobovém oficiálním diskurzu objevují poměrně málo, zejména ve srovnání s dělnicemi a rolnicemi, což je dáno přetrvávající obecnější preferencí nižších sociálních vrstev považovaných v souladu s marxisticko-leninskou ideologií za vůdčí třídu komunistického panství.¹⁰ Nízký počet zmínek o architektkách potvrzují i předchozí výzkumy reflektující pouze užší architektonický diskurz. V takto orientovaných periodických a reprezentativních publikacích jednoznačně dominují obrazy architektů.¹¹

Signifikantní není však jen kvantitativní rovina. Ačkoli v některých diskurzivních formacích se objevují architektky, netvoří konstitutivní nedílný prvek, bez něhož by dobové diskurzivní strategie zobrazování pracujících žen (na rozdíl např. od dělnice) ztrácely na síle. Dobrým příkladem může být velkolepá výstava *Ženy v budování*, která je oficiálně věnována IX. sjezdu KSČ v roce 1949, kde na rozdíl od řady jiných profesí, včetně vysokoškolských, nejsou architektky prezentovány.¹² Zároveň nutno podotknout, že architektky nejsou zobrazovány jen samostatně, ale často se vyskytují ve výčtu dalších profesí, v případě těch kvalifikovaných společně s lékařkami, učitelkami, umělkyněmi a inženýrkami. „*Ať už je to inženýrka v továrně, lékařka, mladá architektka, textilní dělnice, rolnice... každá ztělesňuje obrovský kolektiv zanícených pracovníků ve službách obrovského díla.*“¹³

⁸ SCOTT, Joan W. *Feminism and History*. Oxford – New York, 1996; SCOTT, Joan W. *Gender and Politics of History*. New York, 1999.

⁹ Např. SCRADOL, Natalia. *Homus Novus: New Man as an Allegory*. *Utopian Studies* 2009, s. 41–47; HAYNES, John. *New Soviet Man. Gender and Masculinity in Stalinist Soviet Cinema*. Manchester – New York, 2003; CHENG, Yinghong: *Creating „The New Man“*. *From Enlightenment Ideal to Socialist Realities*. Honolulu, 2009.

¹⁰ Reálný nízký počet architektek daný teprve krátkým obdobím, kdy ženy mohly studovat architekturu a následně tuto profesi vykonávat – viz poznámka č. 4 – nehraje při vytváření diskurzivních obrazů zásadní roli. Primárně jde o to, kdo a s jakými znaky bude zobrazován. Dobrým příkladem může být konstrukce traktoristek, které zaplavily (zejména v padesátých letech, a ještě více na Slovensku jako v českých zemích) oficiální diskurz, ačkoli jejich reálné počty byly mizivé. Srov. ORAVCOVÁ, Jana. *Mocné ženy alebo ženy moci? Vizualna kultúra, reprezentácia, ideológia*. Bratislava, 2014, s. 60–66.

¹¹ Srov. BRŮHOVÁ, Klára. *Architektura a emancipace. Situace žen na poli architektury v socialistickém Československu*. In ROLLOVÁ, Veronika – JIRKALOVÁ, Karolina (eds.). *Budoucnost je skryta v přítomnosti. Architektura a česká politika 1945 – 1989*. Praha, 2021, s. 299.

¹² *Dar žen sjezdu*. In *Vlasta*, 1949, č. 13, s. 12.

¹³ *Pozdrav ženám*. In *Vlasta*, 1959, č. 10, s. 3.

Cílem je poukázat na široké zastoupení žen podporujících státní socialismus, na kolektivní charakter socialismu, což tím pádem principiálně limituje důraz na jednotlivé profese.

Zvýšení kvalifikace, architektka jako představitelka vysoce kvalifikované profese

Zvyšování odbornosti představuje trvalý prvek oficiálního diskurzu celého období státního socialismu a je směřován k mužům i ženám. Souvisí to s dobovým obecnějším důrazem na technologický pokrok, silícím vlivem expertů zejména od 60. let, s vědeckým přístupem k řízení společnosti, zde i s odkazem na marxismus-leninismus chápáným jako jediný opravdový vědecký přístup.¹⁴ Tento trend se projevil zpočátku snahami o prosazování nových zejména sovětských metod práce pojmávaných jako vyspělejší nástroje rozvoje.¹⁵ Postupně je zdůrazňován význam také dalšího odborného vzdělávání včetně vysokoškolského a vytváření tzv. pracující inteligence, jenž společně s dělnickou třídou buduje socialismus: „Členky sibiřského kolchozu konají svou práci při měření mléka se stejnou důležitostí jako architektky své výpočty na stavbě nových moderních bloků domů.“¹⁶ Zvyšující se důraz na odborné vzdělání můžeme sledovat také na statistických datech. V polovině padesátých let se v Československu po skončení povinné školní docházky zapojila do pracovního procesu ještě každá třetí žena, na začátku šedesátých let to byla již jen každá desátá. Počty vysokoškolaček pak narostly v letech 1952–1963 čtyřnásobně a v polovině šedesátých let ženy tvořily okolo čtyřiceti procent všech studujících.¹⁷

Architektky do výše uvedených trendů také spadají a jsou považovány za součást vytváření nové společnosti. Když v roce 1958 vzniká v časopise *Vlasta* *Abeceda pracujících žen*, soubor článků věnovaných různým profesím dle počátečního písmena, A reprezentuje architektka.¹⁸ Profese architektek není v oficiálním diskurzu jednoznačně klasifikována. Nejčastěji je považována za jedno z technických kvalifikovaných zaměstnání, např. v časopise *Vlasta* jsou architektky a inženýrky nazývány „významnými mistry stavebnictví“¹⁹. Paralelně se ale objevují po celé sledované období konstrukce architektek také jako příslušnic uměleckého oboru: „Naše architektky jsou opravdu jedním z nejagilnějších proků soudobého výtvarnictví.“²⁰ I když architektura obecně stojí na pomezí výtvarné a technické

¹⁴ Více KOPEČEK, Michal (ed.). *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha, 2019; SOMMER, Vítězslav. *Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu 1956 – 1989*. Praha, 2019.

¹⁵ NEČASOVÁ, Denisa. *Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956*. Brno, 2018, s. 75–124.

¹⁶ JABŮRKOVÁ, Jožka. *Za štěstí lidu. Výbor z článků*. Praha, 1953, s. 119.

¹⁷ Jedná se o univerzální trend, počty vysokoškolsky vzdělaných žen se zvyšují nejen v Československu, ale i v ostatních zemích východního i západního bloku. Srov. BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci*. Hradec Králové, 2017, s. 248–249.

¹⁸ *Abeceda pracujících žen*. In *Vlasta*, 1958, č. 5, s. 6.

¹⁹ *Rozhodly se správně*. In *Vlasta*, 1952, č. 21, s. 8.

²⁰ HRDINOVÁ, Helena. *České a slovenské výtvarné umělkyně vystavují*. In *Vlasta*, 1950, č. 15, s. 3.

složky, propojení obou těchto aspektů se v tehdejších obrazech při kategorizaci profesí téměř nevyskytují, architektky jsou buď stavební, nebo umělecké odbornice. Jistý průnik obou aspektů je ale patrný ve zobrazování konkrétnější náplně práce architektek: „*Nelze jen mechanicky stavět domy... její plány rozhodnou o kráse a příjemnosti a lidskosti těchto výtvorů.*“²¹ Zajímavé je, že v obrazech mužů architektů je na právě uvedenou estetičnost či „lidskost výtvorů“ kladen podstatně menší důraz nebo zcela chybí, jednoznačně u nich dominuje aspekt technický a praktický.

Ambivalence technického a estetického v náplni práce architektek je ještě více patrná v konstrukcích sestupujících z roviny obecného na konkrétní, tedy v konstrukcích určitých oblastí architektury, kterým se architektky věnují. V dobových obrazech jsou primárně architektkám vyhrazeny dvě vzájemně se prolínající oblasti. První z nich tvoří tzv. sociální stavebnictví – výstavba škol, nemocnic, ozdravoven, jeslí, školek atd.: „*Její [architektčina – pozn. DN] práce byla vždy zaměřena k sociálnímu stavebnictví, od bytů a zařízení pro děti až po nemocnice.*“²² Druhou, nejčastější oblastí je projektování bytů. I když článek s názvem *O ženě, která postavila hvězdárnu* zmiňuje také divadlo, kulturní dům, krematorium apod., které daná architektka postavila, hlavní část textu se věnuje jejím projektům bytových domů. V textu dochází také k zobecnění, diskurzivní strategie preferující sféru bydlení, domova není využita jen v souvislosti s konkrétní architektkou (v tomto případě s Emanuelou Kittrichovou), ale se ženami jako celou skupinou: „*Praxe ukázala, že ženy architektky mají velký smysl pro účelné a pohodlné vyřešení vnitřního zařízení bytu.*“²³ Rovněž se zde propojuje otázka exteriéru a interiéru bytových domů. Architektky a ženy obecně jsou zobrazovány jako osoby, které problematice členění prostorových dispozic i zařízení bytů více a lépe rozumí: „*Ale žena potřebuje stavět byty...alespoň se nestane, že koupelna bude na severu a spižírna na jihu.*“²⁴ Stránky sledovaných časopisů se také ve značné míře v souvislosti s architektkami věnují tipům na zařízení domácnosti, dětských pokojů, návrhům určitých kusů nábytků, které se vyznačují větší skladností či praktickým využitím apod.²⁵ V tomto kontextu se nejedná o československé specifikum, na obdobný jev poukázala Mariann Simon v státně socialistickém Maďarsku. I zde byly architektky považovány za „přirozeně“ kompetentnější v navrhování interiérů či rezidenčních budov.²⁶

Dobové konstrukce vychází stále z tradičního pojetí genderových rolí a stereotypního dělení soukromé a veřejné sféry, přičemž ženy a feminitu spojuje s první uvedenou částí. Pro tehdejší obrazy architektky jsou určující nikoli její

²¹ In *Architektura ČSR 1948*, č. 10, s. 1948.

²² Rozhovor s Ing. arch. Augustou Müllerovou. In *Vlasta*, 1948, č. 28, s. 5.

²³ KALINOVÁ, Jarmila. *O ženě, která postavila hvězdárnu*. In *Vlasta*, 1958, č. 5, s. 6.

²⁴ *Čím bych chtěla být?* In *Vlasta*, 1949, č. 13, s. 12.

²⁵ Např. *Nový šicí stolek*. In *Vlasta*, 1963, č. 6, s. 15; *Architektka radí maminkám*. In *Vlasta*, 1967, č. 14, s. 10; *Domov hledá výrobce*. In *Domov. Kultura bydlení, architektura, umění, design, styl*, 1963, roč. 4, č. 4, s. 60.

²⁶ SIMON, Mariann. „*Není divu, že byl navržen ženou*“. Profesní statut architektek v poválečném Maďarsku. In HUBER-DOUDOVÁ, Helena (ed.). *Moderní žena – architektka*. Praha, 2021, s. 107.

konkrétní schopnosti, dovednosti a vzdělání, ale příslušnost k pohlaví a feminitě. Architektky jsou prezentovány primárně v rolích pečujících osob, matek, hospodyň, které „přirozeně“ inklinují k sféře domova a sociální práci. Právě proto údajně lépe staví tzv. sociální bydlení, domy a dokážou vhodněji projektovat interiéry obytných prostor.

Soukromá a veřejná sféra

Zároveň v kontextu státního socialismu a jisté snaze o narušení duality soukromého a veřejného, individuálního a kolektivního, a to zejména ve sledovaném období, je práce architektky vnímána opět v intenci tradičních genderových stereotypů jako rozšíření domova na celou společnost: „*Ano, ženy chtějí mít byt jako klíčku, domek čistě obílený a zahrádku jako květ... ale jejich pořádkumilovnost se nezastavuje u jejich prahů, chtějí mít nejen hezký domov, ale celou obec.*“²⁷ Tento přístup je v souladu s výše uvedeným zdůrazňováním estetičnosti a „lidskosti“ v dílech architektek. Představitelky těchto profesí zde primárně nejsou zobrazovány jako odbornice, ale tradičně chápané ženy, které „přirozeně“ tíhnou k útulnosti, čistotě a do péče o vlastní domovy symbolicky zahrnují širší prostředí a celý kolektiv. S danou podobou diskurzivní formace se můžeme však setkat v rámci sledovaného období i v souvislosti s jinými profesemi, které vykonávají ženy. Obdobným způsobem je zobrazena textilní továrna s naprostou početní převahou zaměstnankyň, která údajně zaujme především příjemným prostředím: „*takové vlídné útulné prostředí mohou vytvořit jen ženy*“.²⁸ Určujícím a společným rysem je zde tradiční pojetí feminity.

Symbolický přenos soukromého na veřejné, přesněji propojení obou sfér v rámci vytváření „útulného domova“, tedy proklamované socialistické společnosti je v rámci státně socialistického systému umocněno konceptem tzv. velké rodiny. Ta je na symbolické úrovni reprezentována obrazem otce v podobě Stalina, v československém případě místy v podobě Gottwalda, k němuž se v analogii rodinných, tradičně patriarchálních vazeb vztahují všichni další členové společnosti. Genderové rozdělení rolí a hierarchie postavení jednotlivých členů a členek odpovídá tradičnímu pojetí rodiny moderní společnosti 19. a první poloviny 20. století. Podle Kateriny Clark tvoří tento koncept ústřední formaci stalinské politické kultury.²⁹ Svým odkazem na „přirozené“ rodinné uspořádání společnosti legitimizuje mocenské postavení nejvyšších představitelů strany, resp. státu a loajalitu obyvatel.³⁰ Z genderového hlediska upevňuje patriarchální uspořádání společnosti a z principu limituje snahy o modifikaci či narušení dřívějších pojetí feminity a maskulinity.

Propojování sfér veřejného a soukromého se v dobových konstrukcích architektek neomezuje pouze na výše uvedené prvky. Velmi často jsou architektky

²⁷ In Vlasta, 1959, č. 2, s. 3.

²⁸ Závod žen. In Rozsévačka, 1954, č. 19, s. 7.

²⁹ CLARK, Katerina. Socialist Realism with Shores: the Conventions for Positive Heros. In LAHUSEN, Thomas - DOBRENKO, Evgeny (eds.). Socialist Realism without Shores. Durham - London, 1997, s. 29.

³⁰ Srov. NEČASOVÁ, Nový socialistický člověk, s. 204–206.

zobrazovány zároveň jako matky nebo partnerky, jejich zaměstnání bývá ne-
zřídka s osobní rovinou těchto genderových rolí propojeno: „*Je stejně pozornou
maminkou jako vynikající tvůrčí pracovníci.*“³¹ Stejně jako v uvedeném citátu je ma-
teřská role přímo zmiňována mnohem častěji, manželská spíše latentně v sou-
vislosti s otázkou sladování soukromého a veřejného, resp. latentní či explicitní
tematizací dvojího břemene. Přibližně do poloviny 60. let v oficiálním diskurzu
dominují konstrukce, v nichž architektky i přes svoje pracovní uplatnění stejně
dobře plní své rodičovské a partnerské povinnosti.³² V posledních letech sledova-
ného období se obrazy proměňují, již nejde jen o „uklidnění“ toho, že ženy jsou
schopny zastávat více rolí zároveň, ale o pojmenovávání problému vysokých ná-
roků na pracující ženy-matky: „*kdybych se vdala a nemínila v práci polevit, vznikly by
problémy. Nedovedu si představit, že bych mohla stačit obojí.*“³³ Diskurzivní formace
sladování soukromého a veřejného není pro obrazy architektek specifická, ale
objevuje se v oficiálním diskurzu u všech typů profesí vykonávaných ženami
a tvoří nedílnou součást konstrukce nové socialistické ženy.³⁴ Kontinuální diskur-
zivní praxe „úspěšného“ sladování odkazuje k tradičnímu pojetí výdělečné činné
ženy, která jen stěží je schopna propojit soukromý a pracovní život a zároveň,
poukazuje na výrazné limity proklamované transformace genderové kultury,
rovnoprávnosti a emancipace žen ve sledovaném období.

Emancipace

Jak již bylo uvedeno, emancipace žen tvořila v daném období jeden z důležitých
prvků proměny tehdejší společnosti. Emancipaci žen zde chápu v nejobecnější
rovině jako proces osvobození, vymanění se z limitujících či utlačujících pout
uspořádání společnosti. Tento proces je možné realizovat jak na individuální ro-
vině (snahou o transformaci osobnosti do nové socialistické ženy) tak na kolektivní
rovině (v našem kontextu především socialistickou revolucí, ale také proměnou
genderového uspořádání, legislativou atd.).³⁵ Požadavek emancipace žen je v na-
šem geografickém prostoru výrazněji artikulován v druhé polovině 19. století
zejména v měšťanském prostředí. V českých zemích jsou tyto počátky spojeny
s Americkým klubem dam, na Slovensku s Živenou. Socialistické emancipační
kořeny zde můžeme sledovat nejdříve v poslední čtvrtině 19. století. Proces eman-
cipace žen se však neomezoval pouze na feministické cíle, ale byl vždy propojen
s dalšími reformními či revolučními požadavky nacionálními a sociálními.³⁶

Prvek emancipace a rovnoprávnosti žen tvoří trvalou součást konstrukcí celého
období státního socialismu a je výrazně přítomen také v obrazech architektek.

³¹ Aby rodná Moskva byla ještě krásnější. In *Vlasta*, 1954, č. 24, s. 4.

³² Zajímavé je naopak zjištění, že v dobových obrazech architektek se téměř neobjevuje prvek partnerství s jinými architektky, což naopak jako klíčové pro fungování v rámci dané profese potvrzují studie založené na biografické či orálně historické metodě. Viz BRŮHOVÁ, *Architektura a emancipace*, s. 285–330; MORAVČÍKOVÁ, *Neviditelné architektky*, s. 85–103.

³³ KUBALA, Květoslav. *Netypický příklad*. In *Vlasta*, 1967, č. 23, s. 7.

³⁴ Srov. NEČASOVÁ, *Nový socialistický člověk*, s. 147–148.

³⁵ BARŠA, Pavel. *Cesty k emancipaci*. Praha, 2017, s. 23–28.

³⁶ Srov. BAHENSKÁ, Marie – HEČZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*. Hradec Králové, 2011, s. 44.

Diskurzivní strategie je ve sledovaném dvacetiletí vedena dvěma hlavními, vzájemně se prolínajícími směry. První z nich zdůrazňuje rozšiřující se paletu zaměstnání, které ženy v socialistické společnosti nově mohou zastávat: „*ženy se dnes uplatňují na nejrůznějších pracovních místech.*“³⁷ S tím je spojeno také zobrazování architektek, jako žen, které pronikly do tradičně mužských profesí: „*Musíme se radovat... že na tomto návrhu má žena-architektka rovný podíl.*“³⁸ Pracovní působení žen na pozicích, které byly dříve vyhrazeny jen mužům je v oficiálním diskurzu sledovaného období jedním z univerzálních klíčových prvků obrazů výdělečně činných žen bez ohledu na typ profese. Zejména v první polovině padesátých let je těmto ženám věnována velmi vysoká pozornost, postupně tento důraz slábne, ale rozhodně nemizí. Již samotný fakt možnosti působení na těchto pozicích je konstruováno jako důkaz emancipace žen a nově nabyté rovnosti mezi pohlavími. V tomto ohledu se jedná o redukci rovnoprávnosti na otázku zaměstnanosti,³⁹ která je vedena obecnější snahou transformovat především femininní role, vlastnosti, identity ve smyslu co největšího přiblížení se maskulinním, tedy přetvářet pouze jednu část spektra generového řádu.

Tato údajná rovnost mužů a žen je prostřednictvím druhé diskurzivní strategie zobrazována jako přímý důsledek nastolení socialismu. V kontextu emancipace a rovnoprávnosti žen je v oficiálním diskurzu připomínána teze marxismu-leninismu, že feministická revoluce, přesněji řečeno vyřešení tzv. ženské otázky, nastane jedině prostřednictvím socialistické revoluce, v československých reáliích tedy únorovým převrácením: „*pro mnohé může být překvapivé zjištění, jak dobře a úspěšně mohou pracovat architektky ze socialistických zemí ve srovnání s architektkami ze zemí západních...ženy na Západě nemají funkce, v SSSR architektky velí mužům.*“⁴⁰ Vyzdvihování „pokrokovější“ ve smyslu lepší společenské, politické i ekonomické situace v socialistických zemích a neustálé se porovnávání s kapitalistickými západními zeměmi představuje nejširší diskurzivní rámec, do něhož jsou všechny dobové konstrukce zasazeny. Dané srovnávání má již automatické hodnotové ukotvení, vše socialistické je a priori správné, naopak kapitalistické je špatné. V tomto případě již samotná existence architektek, je údajným důkazem větší vyspělosti socialismu a jeho převahy nad kapitalismem. Jak je již v předchozím citátu patrné, i v těchto konstrukcích je respektován hierarchický model, na jehož vrcholu stojí Sovětský svaz jako stát s nejdelsí dobou trvání socialistického státního systému a v rámci dobové marxisticko-leninské filozofie dějin tím pádem jako nejvyspělejší stát světa. Otázka rovnoprávnosti a emancipace žen tvoří jen jeden z častých prvků této tautologické diskurzivní strategie: „*V kolika státech ještě ženy bojují za svou rovnoprávnost! Sovětský svaz je vzorem.*“⁴¹

V druhé polovině šedesátých let se však tyto diskurzivní formace paralelně objevují vedle rostoucí kritiky nerovného postavení a omezené emancipace žen v Československu. Opět se jedná o obecnější jev, v rámci něhož, je poukazováno

³⁷ O ženě, která postavila hvězdárnu. In *Vlasta*, 1958, č. 5, s. 6.

³⁸ Pomník J. V. Stalina v Praze. In *Vlasta*, 1950, č. 1, s. 2.

³⁹ WAGNEROVÁ, Alena. *Žena za socialismu. Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm.* Praha, 2017, s. 31.

⁴⁰ In *Vlasta*, 1967, č. 28, s. 3.

⁴¹ Skutečnost nezměrně krásnější, než byly všechny tužby a sny. In *Vlasta*, 1956, č. 45, s. 8.

zejména na již výše tematizovaný problém dvojího břemene, ale také na nižší finanční ohodnocení žen, genderové stereotypy apod. Jedná se o širší společenskou kritiku problematických jevů, která byla součástí dobových snah o transformaci socialismu a nalezení jeho „lidské tváře“. Alena Wagnerová v tomto kontextu hovoří o paralelnosti dvou modelů společenské funkce ženy v daném období. Model „starý a překonaný, který funkci ženy a její poslání viděl jako matky a ženy v domácnosti z hlediska její biologické funkce, a nový, který zdůrazňoval její seberealizaci jako člověka, s intencí sladění její role v rodině a zaměstnání.“⁴² Místy lze tyto kritické obrazy objevit i v souvislosti s architektkami. V rámci sledované pramenné základny a období byla nerovnost mužů a žen nejostřeji zobrazena prostřednictvím výpovědi nejmenované architektky pracující se svými kolegy v tvůrčí skupině Rudolfa Spáčila: „Architekti se dělí na muže a ženy. Hodnotí vás v ženské kategorii, tam jste nejlepší. Když se vám něco povede, vzbudí to údiv: podívejte se na tu ženskou, je to vynikající, co říkáte?! Jak bych se umístila mezi architektky se nikdy nedozvím. Anič bych chtěla být útočná, mám dojem, že kdybych se narodila jako kluk, a dělala přesně to, co dělám, byla bych na tom o hodně lépe. Platově určitě.“⁴³

Závěr

Ačkoli byly architektky početně i významově málo zastoupené v oficiálním diskurzu sledovaných let, stávaly se příkladem úspěšného naplnění rovnoprávnosti žen ve kvalifikovaných profesích, průniku do tradičně mužského prostoru. V tomto kontextu se jedná o dlouhodobý obecnější trend přítomný již v období nacionalismu 19. století a v období státotvorného budování první československé republiky. V obou případech, podobně jako v éře státního socialismu, byly údajné úspěchy žen tehdejšími totožnými diskurzivními strategiemi konstruovány jako důkazy moderního, pokrokového, „lepšího“ charakteru daného kolektivu.

Obrazy architektek vykazují řadu styčných bodů s obrazy nové socialistické ženy, navzdory tomu, že nebyly v oficiálním diskurzu takto explicitně označovány. Vedle právě uvedené legitimizační funkce spojené s výkonem „mužské“ profese se jedná zejména o důraz na tradiční genderové role a soukromou sféru, resp. její rozšíření a propojení s veřejnou. Největší rozdíl v obrazech nové socialistické ženy a představitelky uvedené profese spočívá v tom, že u architektek není tematizována potřeba veřejné angažovanosti. Pravděpodobně je to dáno tím, že již samotný charakter jejich povolání je chápáný jako spoluvytváření veřejného prostoru a podíl na budování socialistické společnosti.

Způsoby zobrazování architektek jsou v zásadě stabilní a vyznačují se obdobnými znaky po celé sledované období. Jistý posun nastává od druhé poloviny padesátých let, kdy mírně slábne akcentace architektky jako ženy působící v tradičně mužské profesi. Zároveň od poloviny šedesátých let přibývá kritika nerovného postavení žen, problémy s prosazením se mezi architektky, nerovné mzdové ohodnocení, problémy se sladováním práce a domova atd. Obě tendence souvisí se širšími proměnami tehdejší společnosti. V prvním případě souvisí

⁴² WAGNEROVÁ, Alena. Žena za socialismu. Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm. Praha, 2017, s. 36.

⁴³ KUBALA, Květoslav. Netypický příklad. In Vlasta, 1967, č. 23, s. 7.

s postupným opouštěním radikálních snah o přeměnu genderové kultury a jistým návratem k „měšťanskému“ ideálu konzumní společnosti se všemi tradičními genderovými konotacemi. V druhém se jedná o širší kritiku neduhů socialismu a tehdejších snah o jeho transformaci, do něhož kritika nerovného postavení mužů a žen rovněž náležela. Výše uvedené analýzy i závěry poukazují na převažující zobrazování architektek v intencích tradičně chápaných genderových rolí a konstruktů feminity a maskulinity, a tím na výrazné limity transformace genderové kultury státního socialismu, naplnění emancipace či rovnoprávnosti.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Publikované prameny:

JABŮRKOVÁ, Jožka. Za štěstí lidu. Výbor z článků. Praha, 1953.

Dobová tlač:

Architektura ČSR 1948-1968.

Domov: kultura bydlení, architektura, umění, design 1960-1968.

Rozsévačka 1952-1954.

Vlasta 1948-1968.

Monografie a sborníky jako celek:

BAHENSKÁ, Marie - HECZKOVÁ, Libuše - MUSILOVÁ, Dana. Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci. Hradec Králové, 2017.

BAHENSKÁ, Marie - HECZKOVÁ, Libuše - MUSILOVÁ, Dana. Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století. Hradec Králové, 2011.

BARŠA, Pavel. Cesty k emancipaci. Praha, 2017.

BROWN, A. Heather. Marx on Gender and the Family. A Critical Study. Leiden, 2012.

FAIRCLOUGH, Norman. Analysing discourse. Textual Analysis for Social Research. New York, 2002.

FAIRCLOUGH, Norman. Discourse and Social Change. Cambridge, 1992.

FAIRCLOUGH, Norman. Language and Power. Edinburgh, 2001.

HAYNES, John. New Soviet Man. Gender and Masculinity in Stalinist Soviet Cinema. Manchester - New York, 2003.

CHENG, Yinghong. Creating „The New Man“. From Enlightenment Ideal to Socialist Realities. Honolulu, 2009.

KOPEČEK, Michal (ed.): Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu. Praha, 2019.

NEČASOVÁ, Denisa. Nový socialistický člověk. Československo 1948-1956. Brno, 2018.

ORAVCOVÁ, Jana. Mocné ženy alebo ženy moci? Vizuálna kultúra, reprezentácia, ideológia. Bratislava, 2014.

RYCHLÍK, Jan. Československo v období socialismu 1945-1989. Praha, 2020.

SCOTT, W. Joan. Feminism and History. Oxford - New York, 1996.

SCOTT, W. Joan. Gender and Politics of History. New York 1999.

SOMMER, Vítězslav. Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu 1956-1989. Praha, 2019.

WAGNEROVÁ, Alena. Žena za socialismu. Československo 1945-1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm. Praha, 2017.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

- BRŮHOVÁ, Klára. Architektura a emancipace. Situace žen na poli architektury v socialistickém Československu. In ROLLOVÁ, Veronika - JIRKALOVÁ, Karolina (eds.). *Budoucnost je skryta v přítomnosti. Architektura a česká politika 1945 - 1989*. Praha, 2021, s. 285-330;
- CLARK, Katerina. *Socialist Realism with Shores: the Conventions for Positive Heros*. In LAHUSEN, Thomas - DOBRENKO, Evgeny (eds.). *Socialist Realism without Shores*. Durham - London, 1997, s. 27-50.
- MORAVČÍKOVÁ, Henrieta. Neviditelné architektky: první generácia žien v slovenskej architektúre. In *Architektúra & Urbanizmus*, 2015, roč. 49, č. 1-2, s. 82-103.
- SCRADOL, Natalia. *Homus Novus: New Man as an Allegory*. In *Utopian Studies*, 2009, s. 41-47.
- SIMON, Marriann. „Není divu, že byl navržen ženou“. Profesionální statut architektek v poválečném Maďarsku. In HUBER-DOUDOVÁ, Helena (ed.). *Moderní žena - architektka*. Praha, 2021, s. 96-121.

Počet slov: 4 543

Počet slov (vrátane medzier): 32 540